

ENFLASYON KONTROLÜNDE AMME MALİYESİNİN KULLANILMASI(*)

Prof. C. Lowell HARRISS
Columbia Üniversitesi

Çağımıza “enflasyon çağı” adı verilmiştir. Enflasyon aşımımızın tek hâkim karakteri olmamakla beraber, önemli, devamlı ve genellikle evrensel mahiyeti bu hususu doğrulamaktadır. Konunun baktırıcı olduğunu düşünmek hususunda mazur görülebiliriz. Bu konu hakkında o kadar çok şey söylenmiştir ki, yeni bir açıklamanın ne cazibesi ne de varlığının mazzereti vardır. Mazur görülebilmekle beraber, böyle bir tutum meselelerin halledildiği inancına dayanagelemez. Şüphesiz ki, bu meseleler pratikte halledilmemiştir. Ve fikrimce iki temel noktanın (halk ve hattâ ilgililer tarafından) anlaşılışında bir “çözüm” mevcut olmamıştır : 1) Fiyat seviyesi istikrarının insanların refahındaki rolünün sebepleri ve 2) “sebepler ve tedavi çareleri” veya önleyici tedbirler.

BİR GAYE OLARAK FİYAT SEVİYESİ İSTİKRARI :

Tarif ve ölçü :

Değişik ortamlarda ayrı anlamlara sahip olmasına rağmen “enflasyon” teriminin buradaki anlamı *genel fiyat seviyesindeki bir artıştır*. Başka kelimelerle para ünitesinin satın alma kudretindeki bir düşmeyi kastediyoruz. Bütün mal ve hizmetlerin fiyat seviyesini ölçebilecek tam anlamı ile tatminkâr bir ölçü yoktur. Amerika Birleşik Devletlerinde Çalışma Bakanlığının hesapladığı Müstehlik Fiyat İndeksi (MFİ) ve Toptan Fiyat İndeksi (TFİ) karar verme durumunda olanların bilmeleri icap eden hususların çoğunu karşılamaktadır. Fakat hepsini değil. Kalite farkları için yapılacak ayarlama uygun mudur? MFİ'nin, vukubulmadığı hal-

*) İleri sürdüğüm fikirlerin, bağlı olduğum teşkilâtların görüşü olarak anlaşılması gerekir.

de fiyat seviyesinde artış gösteren bir hataya sahip olduğu düşüncesi, Amerikan politikasındaki tutarsızlığın anlaşılmasına yardım etmektedir¹.

Tartışmanın kapsamı :

Burada dikkatimiz, enflasyonun önlenmesinde âmme maliyesinin kullanılışı üzerinde teksif edilecektir. Enflasyon, yumuşak şeklinde bile cemiyetin en fena illeti olmasa bile, ortadan kaldırmak için ciddi, şaşmaz, kararlı ve yorulmayan bir gayreti icap ettirecek kadar zararlıdır. Müteakip çalışmamda başka bir vesile ile hazırlamış olduğum materyel, yumuşak bir enflasyonun — çoğu dünya standartlarına göre mutedil sayılan senede yüzde 2 veya 4 — neden kötü sonuçları olduğu izah edilmektedir. Bunların içinde insan refahı açısından gerçekten önemli olan amaçlara ulaşmaya engel olanlar vardır. Bir an için fiyat seviyesi istikrarının gaye olduğunu kabul edelim². Aynı şekilde, gerçek bu olmamakla beraber, mevcut fiyat seviyesi ölçülerinin, (indekslerin) toplam olarak insan refahında önemi olan fiyatların güvenilir ölçüleri olduğunu farz edelim.

Nazarı itibara alınan şartlar, var olduğu farzedilen çevre, yaklaşık olarak belli başlı sanayileşmiş memleketlerde, bilhassa birçok yıllardan beri Amerika Birleşik Devletlerinde mevcut olanıdır. En belli başlı bir hususiyet de, büyük bir harb yokluğudur. Bu faraziye Birleşik Amerika için realist gözükmiyebilir. Ekonomimiz, dünyanın uzak bir kısmında en acı bir düşmanlık içinde savaşan yarım milyon insanı, ve diğer memleketlerde de daha fazlasını, insanlığı komünizm felâketinden korumak için taşımaktadır. Bunu aklımda iki şey varken farzediyorum : 1) Görebildiğimiz kadar, Birleşik Devletler ve diğer bazı memleketler, yıllık ha-

1) Müstehlik Fiyat İndeksi "hayat pahalılığı" nı **göstermemektedir**. Bu sonuncusunu hesaplamak için iki çeşit ölçü gerekmektedir: (a) fiyatlar ve (b) "piyasa sepeti" nin, yani istihlâk edilen şeylerin muhtevası. Ailelerin istihlâkinin toplamı ve şekli zamanla değişmektedir. Fiyatlar istikrarlı olsa dahi aileler (a) daha fazla veya (b) daha iyi kaliteli mal ve hizmet istihlâk ettikleri takdirde **hayat pahalılığı** artar. MFİ değişmeyen bir "piyasa sepeti"nin fiyatını ölçmektedir; ev kadınları fiyatların, esasında olduğundan fazla yükseldiğini zannederler, çünkü hayat seviyesi yükselmiş, "piyasa sepeti" nin muhtevası iyileşmiştir. Bazen MFİ ve TFİ yalnız kemiyet olarak değil, fakat istikamet olarakta aksi hareketleri işaret ederler. Daha geniş bir ölçü olarak, Gayrisafi Millî Hasıla Fiyat Deflatörü bütün olarak fiyatların seviyesini göstermek hususunda daha az tatminkâr bir ölçüdür.

2) Bazı ekonomilerde mukabil kısa vadeli gaye enflasyon haddinde bir düşme olabilir. Şimdiki maksadımız açısından derece farkı da bu çalışmayı ilgilendirir.

sıllarının mühim bir kısmını askerî maksatlar için ayırmaktadırlar. Bundan dolayı, iktisadî politikayı plânlaştırırken bu şartları ekonominin daimî yapısının bir kısmı olarak nazarı itibare almak ve 1940 tan evvelki harpler gibi geçici şartları istisnaî durumlar olarak düşünmemeliyiz. 2) Birleşik Devletler ekonomisine gelince, bahis konusu edilen sonuçlar, savaş şiddetlenmeden evvel vukubulmuştu. Vietnam savaşının iktisadî maliyeti, geçmişteki harplere nazaran fazla değildir. Marjinal bir faktör olarak, şüphesiz ki, Gayrisafî millî hasılanın yüzde 3 ilâ 4 ünün Vietnam'da muhasamata devam ettirmek için kullanılması, harcanan mutlak para miktarının tesirinden daha fazla tesire sahiptir.

Devletin müessesesevî şartları, banka sistemi, endüstri, işçi sendikaları memleketten memlekete değişir. Amerikan şartlarına göre analiz biraz daha kısıtlı olmakla beraber genellikle geçerlidir.

Devletin rolü :

Devlet geniş çaptaki kollektif fiillerde insanların aracıdır. Piyasada hür ve ferdî olarak yapamadığımız hususları halletmek için kullanılır. Fiyat seviyesi istikrarını arzu ettiğimiz takdirde, devlet bunu başarmak için faaliyette bulunmamalı mıdır? Şüphesiz ki piyasada hür ve bağımsız ferdî hareketlerimiz genel fiyat istikrarını sağlamıyacaktır. Fiyat seviyesi istikrarını sağlamak için ferdî hareketin ve mes'uliyetin anlamı o kadar realist görünmemektedir ki, kavramı anlamakta bile güçlük çekilir.

Geniş toplulukların — işçi sendikaları, büyük sanayi toplulukları, çiftçiler ve büyük kooperatifler, hattâ bir veya iki dev şirket — fiyat seviyesine tesirleri sonuçsuz kalmaz. Şimdiki maksatlar için, mamafih, enflasyonun kontrolünü devletin bir vazifesi olarak göreceğiz.

Enflasyondan sakınmada devletin rolü, daha basit olarak, enflasyona sebebiyet vermekten sakınma olarak görülebilir. Bu yaklaşık olarak doğru olmakla beraber, meseleyi fazla basitleştirmektedir. Enflasyonun sebepleri hakkında birkaç açıklama ilerdeki tartışmaya ışık tutabilir.

Enflasyonun sebepleri :

Enflasyonun sebebiyeti basit bir şey değildir. Enflasyonun sebeplerinin de sebepleri vardır. Buradaki açıklamamız maliye ile ilgili olmayan hususlarla ilgilenmeyecektir.

Talep enflasyonu (Talep çekimli enflasyon) (Demand Pull) :

Arz talepten fazla artarsa 1) Münferit fiyatlar ve 2) genel fiyat seviyesi yükselecektir. Daha doğru bir tâbirle (a) bir bütün olarak ekonomideki toplam arzı temsil eden para miktarı ile (b) mal ve hizmet istihsalinin nakit değeri arasında bir bağıntı vardır. Talep "fazlalığı" bir anahattır. Toplam talep ve toplam fizik istihsal yüzde bir artarlarsa fiyatların ortalama seviyesinde bir değişiklik beklenmez (geniş fiyat ve ücret enflaksibilitesi olmadığını ve kaynak seyyalieti olduğunu farzediyoruz). Mamafih, toplam dolar harcamaları yüzde iki artarsa ve fizik istihsal sadece yüzde bir artarsa, ortalama fiyat yükselecektir. Alıcılar daha çok miktarlarda almak isteyeceklerdir. Satıcılar da gayet tabii arz ettiklerine daha fazla fiyat isteyeceklerdir. (Kim daha fazla gelire sahip olmak istemez? Ekonominin normal işleyişinde takip edilecek tek yol bu değil midir?) "Satıcılar", emek arz eden işçiler ve mal arz eden teşebbüsler olabilir. Milyonlarca çeşit mal ve hizmet istihsal eden bir ekonomide hangi fiyatların etkileneceğini tâyin etmek güçtür.

Talep çekimli enflasyon ne zaman meydana gelir? İki şartı incelemek lâzımdır : (a) istihsaldeki potansiyel bir artış ve (b) toplam efektif talepteki muhtemel bir değişme.

Birleşik Devletler (a) mevcut müstahsil kapasite ve (b) kapasitedeki aylık artış hususlarında hassas ölçülere sahip değildir. "Talep çekimi" ekonomiden daima bir miktar hasıla çeker. Mamafih sarıh olan bir husus da şudur : İşçiler ve teşebbüsler "kapasite olarak farz ettikleri noktayı aşınca (meselâ 40 saatlik hafta veya "tercih edilen işletme haddi") ilâve bir hasıla elde etmek için daha büyük engellerin aşılması lâzımdır. Emek ve emek dışı boşluklar meydana gelir. Bunlara mâni olmak için hasılâ ünitesi başına daha fazla teşvik icap eder, meselâ, daha yüksek ücret ve fiyat ödenmesi lâzımdır. Bu ilâve ödemeler (a) sabit masrafları daha geniş bir hacme dağıtmak ve (b) daha yeni ve randımanlı makineleri kullanmak hususlarındaki avantajları ortadan kaldırır ve hattâ onları geçer.

Genel olarak, tam kullanım için tazyik ne kadar fazla olursa ilâve hasılanın maliyeti de o kadar fazlalaşır. Miktarlar şirketten şirkete, maldan mala, meslekten mesleğe, bölgeden bölgeye, mevsimden mevsime değişir. "Kapasite" de işletme olarak görünen şey hasılanın ünite başına yüksek maliyetlerle elde edildiği ve yüksek fiyatlara satıldığı bir seviyedir. Başka kelimelerle, maliyetler tarafında mevcut kapasitenin (emek ve sermaye) tam kullanımı, daha fazla bir hasılayı meydana ge-

tirmekle beraber, talep çekiminin neticesi olarak ünite başına maliyeti biraz arttırır. Böylece, talep çekiminin vukubulduğu esnada fiyatlar maliyetin (ve talebin) neticesi olarak artarlar.

Diğer yerlerde düşük kapasite olmakla beraber, ekonominin bazı kesimlerinde kapasite pratik limite kadar kullanılır. Bu noktada şaşırtıcı bir hakikat mevcuttur. İlâve satın alma kuvveti, çalışmayan prodüktif kapasite ile istihsal edilebilecek mal ve hizmetlere yöneldiği takdirde, fiyat seviyesinde yukarıya doğru bir tazyik olmadan gerçek anlamda bir istihsal artışı elde edilebilir. Fakat ilâve talebin âtil kapasitenin mevcut bulunmadığı yerlere yönelmesi nisbetinde genişleme potansiyeli mevcut değildir. Ve bu "iki durumun" arasında, ekonominin bir çok kesimlerinde şartların sarîh olmadığı durumlar vardır. Politika tâyin etme durumunda olan kişi yeni talebin hangi istikamette tesir icra edeceğini nadiren bilir.

"*Maliyet İtimli Enflasyon*" (*Cost Push*). Bir çok fiyatlar ve ücret hadleri satıcının kararlarına bağlı olarak artarlar. Meselâ işçi sendikaları maliyeti yükselten ücret sözleşmeleri yapmakta başarılı olmaktadır.

Ortalama fiyat seviyesi "maliyet itimi" ile yükselebilir mi? Bu mesele kısmen tarif meselelerinden, kısmen de ilgili zaman perspektifinden dolayı tartışılabilir. Şimdiki maksadımız açısından, bazı ücret hadleri ve fiyatları yükseltme temayülünde olan büyük kuvvetlerin varlığını bilmek yeterlidir. Tahmin edilebilir bir talep kısıtlanması ile bunlar mağlûp edilebilirler mi? Siyasî bakımdan mümkün ve hakikaten arzu edilen, yeterli güçte, hiçbir şey mevcut değildir. Mamafih talebin kısıtlanması bunlara karşı tesirsiz kalmaz. Talep zayıf olduğu takdirde, ücret-fiyat artışından meydana gelen işsizlik eskisinden fazla olacak ve çalıştırılmayan emek ve diğer prodüktif kapasite biraz dolaylı tesir icra edecektir.

Toplam Talep. Ekonominin nihaî hasılasına olan efektif talep rahatça üç gruba ayrılabilir. (Bir dördüncüsü, net dış talep, burada görmezlikten gelinbilir). (1) İstihlâk mal ve hizmetleri; (2) Yatırım mal ve hizmetleri; (3) Devletin mal ve hizmet mübayaası. Bu çeşitli şeyleri satın almak için gerekli olan para *öncelikle* istihsalde yapılan ödemelerden meydana gelir. Devletin aldığı vergiler "yeniden harcama" nisbetinde bir istisna teşkil ederler. Yarımm toplam talebinin bugün elde edilen gelirden meydana gelmesi ile ilgili olarak enflasyon açısından çok önemli olan, genel kaideye aykırı, üç tane daha istisna vardır. Nakit talebi azaltılabilir veya çoğaltılabilir. (a) Gelir olarak elde edilen bir miktar para tasarruf edilir ve yeni prodüktif kapasite için hemen harcanmıyabilir.

Halk, şimdilik vâdesiz hesaplarda daha fazla dolar bulundurmamak ister ve hiç kimse şimdilik bu dolarları harcamaz; bu fonlar vâdeli mevduatta olduğu gibi bankanın ödünç vermesine elverişli değildir. (b) Teşebbüsler, aileler, ve devlet her üç seviyede de eldeki nakit parayı kullanırlar, yani, nakit dengelerini bozarlar. (c) Para ticaret bankalarının borç vermesi ile yaratılır. Bu ilâve dolarlar, mal ve hizmet alımında diğerlerinden farksızdır. Fakat bu dolarları ilk harcayan bunları müstahsil bir hizmet karşılığında elde etmemiştir.

Effektif talebin (toplam hakikî hasıladan fazla) artması enflasyon vetiresinin esasını teşkil eder ve para arzındaki artış bir anahtardır.

Para stökündeki (nakit ve vâdesiz mevduat) değişme (artış) :

Bir çok maksatlar açısından para stokunun (a) (bankalar dışındaki) halkın elindeki madenî ve kâğıt paradan ve ilâveten (b) Kısa vâdeli mevduattan ibaret olduğu farz edilir. Genişleyen bir ekonominin, her ay daha fazla paraya ihtiyacı vardır. Para miktarındaki ne gibi bir artış en iyi şekilde, tüm olarak ekonomideki büyümeyi karşılayabilir. Bu mesele üzerinde çalışmış olanlar değişik sonuçlara varmışlardır, mamafih, Birleşik Amerika için yıllık yüzde 4 civarındaki rakam genellikle muhafazakâr olarak kabul edilebilir³.

1) Elden ele yapılan muameleler için gerekli madenî ve kâğıt para halkın talebine uygun olarak Federal Rezerv ve Hazine tarafından arz edilir. Tedavüldeki miktar, muamele genel seviyesindeki artışlara paralel olarak az çok artsa bile, mevsimden mevsime değişir. Nakit yaratılmasının sebeplerinin ve usulünün burada direkt ehemmiyeti yoktur.

2) Mübadele vasıtalarının çoğu çeklerin yazıldığı vâdesiz mevduattan ibarettir. Bir mudinin mevduatından diğerlerine ödeme yapılır. Mevduat aynı zamanda ticaret bankalarının borç vermesi (ticaret bankalarından borç alma) ile yaratılır. Banka borçlarının çoğu, haftadan haftaya vâdesiz mevduat toplamını değiştirmezler; ödünç alan birine verilen borç daha önceki bir borçludan tahsil edilen dolarları yeniden vermek ile mümkün olabilir.

3) 1958'den 1960'a kadar para arzında bir artma olmaması şu iki durumun: (a) 1961'e kadar ekonominin durgunluğunun, ve (b) bu devrede ve sonraki fiyat seviyesi istikrarının anlaşılmasına yardım eder.

Değişme miktarını ne tesbit eder? Miktar a) Federal Rezerv tarafından t \acute{a} yin edildiği üzere bankaların *kanunî kredi kapasitelerine*⁴ ve b) teşebbüslerin, müstehliklerin, eyaletlerin ve diğerlerinin kredi fonu talebine bağlıdır.

Paranın Devir hızı : Bir dolar kullanıldığı zaman *tüketilmez*. Bir para birimi var olmaya, onu elde eden tarafından harcanmaya devam eder. Esasında, dolarlar yaratılır yaratılmaz müteakip muamelelerde ödeme aracı olarak tekrar tekrar kullanılır. Bundan dolayı, enflasyon etüdünde — toplam efektif talep — para stokundaki beher doların, ay, sene, beş sene gibi herhangi bir zaman süresinde az veya çok “iş” görebileceğini nazarı itibara almak gereklidir. Bir bütün olarak ekonomi için, herhangi bir ayda veya yılda toplam harcamalarda kullanılan para miktarı kısmen, para hâmillerinin beher dolar veya vâdesiz mevduatı kullanma tekrürlerine bağlıdır.

Vâdesiz mevduatın devrindeki değişiklik (a) gelecekteki harcama seviyelerini tahminde ve (b) toplam harcama akımlarını “düzenleme” de ve (c) böylelikle enflasyonu önlemede bir güçlük kaynağı meydana getirmektedir⁵.

DEVLET MALİYESİ VE ENFLASYON :

Devlet harcamaları ve finansmanın enflasyonla alâkasının iki vechesi farkedilebilir. Bunlar vetire, tesir ve boyut olarak değişiktirler.

4) —Federal Rezerv tarafından tespit edilen faiz miktarını ödemekle— herhangi bir Amerikan bankası Federal Rezerv'den ödünç alarak, kanunî kredi kapasitesini değiştirebilir. Federal Rezerv bir bankanın bu fiilini (ve bütün âza bankaların) açık piyasa muameleleri ile karşılar. Bir banka borç verilebilir dolar elde etmek için münferiden tahvil satabilir. Bu vetirede banka sisteminin toplamı değişmez. Bundan dolayı, esasında banka sisteminin kısa vadeli mevduat genişletmek veya daraltmak kapasitesi Federal Rezerv tarafından dar sınırlar içinde tespit edilmiştir.

5) Hangi faktörler para devrinde bir artış veya düşüş yaratırlar? Bu husustaki bilgimiz eksiktir. (a) Genel **likidite** durumunun şüphesiz bir tesiri vardır. Bazı tip varlıklar ödemelerde kullanılamamakla beraber kolaylıkla nakde çevrilebilirler — tasarruflar ve borç hesapları, vadesiz hesaplar, çok kısa vadeli borçlar, cari ve tasarruf mevduatı — Teşebbüsler ve aileler tarafından elde tutulan bu çeşit yüksek likiditesi olan varlıklar ne derece fazla olursa herhangi bir iş hacmi için vadesiz hesaplara da yatırılması ge-

1. Satın alıcı olarak devlet ve vergi tipleri (vergi hasılasına karşılık olarak) :

Devletin de iki vechesi vardır.

A. İstihdam eden ve satın alıcı olarak Amerika Birleşik Devletleri hükümeti teklif ettiği ücret haddi ve fiyatlarda, bilhassa serbest piyasa hadlerinin üstünde ödemeler yapmada büyük bir serbestiye sahiptir. Muhtemelen aynı durum diğer memleketlerde de vâkı olabilir. Eğer devlet cari piyasa fiyatlarından az öderse ya hiç mal ve hizmet elde edemez ya da kalite düşer. Mamafih yüksek ücret ve fiyatlar öderse dahi bunu bir teşebbüsün karşılaşılabileceği iflâs tehlikesinden çekinmeden yapar. Ücret hadlerinin, rekabet şartlarının gerektirdiğinin üzerine çıkarabilir. Böyle bir hareket, ekonominin diğer taraflarına tesiri görülen bir misal teşkil eder. Bu durum işçi sendikalarının taleplerine tesir eder. Kamu hizmetinin tesirli olduğu yerde, hazineye fazla para aktığı zaman, ücret artışı, taleplere tesir edebilir. İhtisaslaşmış alımlar için (müdafaa ve feza araştırmaları için gerekli araçlar ve bazı yapı ve arazi alımları) devletin ödediği fiyatlar "uygun" piyasa fiyatının üzerine çıkabilirler. Bu çeşit kuvvetlerin, bir bütün olarak ekonomideki anlamları hakkında yargıda bulunmak güçtür. Mamafih, toplam istihdam ve harcama ne kadar fazla olursa, piyasada tamamen rekabet kuvveti ile kısıtlanmamış toplam alımlar ve istihdam o kadar fazla olur. Kısa vâdede, şüphesiz ki ihtisaslaşmış materyel ve hizmet arz edenler, serbest piyasada elde edebileceklerinden daha ucuza çalıştırılabilirler. Fakat zamanla, ihtisaslaşma derecesi zayıflar ve azalır.

B. Vergi ve diğer gelir tipleri (meselâ : posta gelirleri) halkın ödediği fiyatlara tesirleri itibarı ile, aynı değillerdir.

reklı miktarlar o kadar az olacaktır. (b) Faiz hadleri inip çıktıkça, faizsiz kısa vadeli mevduat sahibi olma isteği değişecektir. (c) Psikolojik faktörlerde tesire sahiptirler — iktisadi duruma olan itimat (ve eksikliği); fiyatlardaki mümkün değişmeler hakkında tahminler; meselâ, halk fiyatların yükseleceğini beklerse, harcamalar artar, dolarlar elde ele daha çabuk dolaşır. (d) Teşebbüs organizasyon ve pratiğindeki değişmeler paranın daha uzun vadeli kullanılmasını etkiler. Kısa vadede mevduat devrindeki değişkenlik, son yıllarda genel seviyedeki değişiklik, yalnız para stoku için evvelden tespit edilmiş değişme haddi gibi, federal para ve maliye politikasını bir tek formüle irca etmek aleyhine söylenen bir sebebi teşkil etmektedir. Moneter değişkenleri kullanan tahmin metodları, hız elemanında güçlüklerle rastlamaktadır.

a) Bazı emtea ve istihlâk vergileri — sigara ve akaryakıt vergisi gibi — açıkça fiyatların içine girerler; eğer vergi artarsa, müstehlikin ödediği fiyat artar. b) Aynı fiyat tesiri, daha az bir seviyede, kurumlar vergisi ve sosyal sigorta vergileri gibi teşebbüslerden alınan vergilerde de görülür. c) Şahsî gelir vergileri, mamafih, fark edilir bir şekilde değişiktirler. Vergi nisbetindeki bir artış, bir istihlâk vergisinde veya posta fiyatlarında olduğu gibi müstehlikin ödemeye mecbur olduğu fiyatı arttırmaz; ferdin harcama için gerekli dolarlarını azaltır.

Enflasyon tartışmalarının afişe fiyatlar veya fiyat indeksine teksif oldukları derecede vergi değişikliği şeklinin bir anlamı vardır. Gelirin beher doları başına, şahsî gelir vergisi daha az fiyat yükseltme tesirine sahiptir. Müteşebbisten alınan sosyal sigorta vergileri daha az kolaylıkla tasnif edilebilir. İlk aylarda, fiyatların içine girme şansına daha az malik-tirler, fakat zamanla bu fırsatı kazanabilirler.

2. Borçlu olarak devlet :

Enflasyonist baskının kaynağının bütçe açıkları olduğu sık sık söy-lenir. Açıklar bir çok devletlerde bir çok seneler enflasyonist olmuşlar-dır. Katı ve basit şekli ile bile bu fikir Amerika Birleşik Devletlerinde, basında ve makelelerde sık sık ileri sürülmektedir. Büyük bir hakikat payı taşınmasına rağmen bu fikir daima doğru değildir. Esasında ilgi çekici olan istisnalara işaret etmek, son derece önemli ilişkilere ve vetirelere ışık tutmak için faydalı bir yol olarak görülmektedir.

Vergi gelirlerini (ilâveten teşebbüs tipi faaliyet hizmetleri fiyatı gibi kaynakları) aşan devlet harcamaları, enflasyonist olduğu söylenen bütçe açıklarına sebebiyet verecektir. O takdirde çözüm, harcamaların kısılma-sında, vergilerin artırılmasında, veya herhangi bir birleşimde bulunmak-tadır. İddiyanın genel çizgisinde büyük çapta hakikat payı olmasına rağmen, son derecede basitleştirilmiştir. Bundan dolayı kötü politikaya se-bebiyet verir. Tek bir “düzeltme”, tek bir ilâve aşırı derecede basitleş-tirmeyi düzeltemez.

“Tek başına” düşünüldüğü takdirde bir açık ne enflasyonist ne de deflasyonisttir. Hikâyenin tamamlanması gereklidir. Tamamlamanın bü-yük bir kısmı açığın ne şekilde kapandığıdır. Bütçe açığını bir “enflâs-yon makinesi” haline getiren, açığın para yaratma suretiyle finanse edil-mesidir. Bazı mümkün istisnaları ve özellikleri bir tarafa bırakacak olursak, açığı bir enflasyon kaynağı haline getiren, birisinin — oy veren hal-

kın, yürütme organının, yasama organının, bunların bir birleşiminin veya tanımlanamayan bir kitlenin — borçları ödemek için para yaratmaya karar vermesidir. Prosedür baskı makinelerini kullanmak olabilir. Veya banka sistemi tarafından (gerekli olandan fazla) mevduat yaratma sureti ile olabilir. Devletin banka sisteminden ödünç alma metodu ile banka sistemini genişletmesi bilinen bir husustur.

Mamafih, belki bu fikrimin bir veçhesi açıklanmayı gerektirmektedir. Sadece Amerika Birleşik Devletlerini nazarı itibara alırsak dahi bunun epeyce önemi vardır; devletin para yaratması derecesinde özel para yaratmaya mâni olduğu takdirde, bütçe açığı ve kapatılması dar anlamda *net* para yaratılmasına sebebiyet vermeyecektir. Bu ayırımın, biraz anlamsız görünmesine rağmen; politika açısından anlamı vardır. Hazinesinin borç alması (ve diğer federal şubeler tarafından ilgili finansman), Hazineyi diğer borç alanlarla rekabet haline koymaktadır. Hazine piyasaya borç verilebilir fonları arz edenler tarafından temin edilen borç verilmeğe hazır jonları "talep eden" bir çoklarından biridir. Hazinesinin piyasadaki nisbî önemi, büyük çapta, açığın boyutu ile birlikte değişir⁶. Bankaların Hazine bonoları elde etme imkânları merkez bankası (Federal Rezerv) tarafından sağlanan kredi kapasitesine bağlıdır; esas kararlar bankaların, Hazine ve diğer borç alanlar arasında, yapacakları tercihe de bağlı olacaktır.

Hazine sadece diğer borçluların yerini alabilir (yani, devlet şirketlere, veya ailelere gidecek dolarları borçlanmak suretiyle elde edip sonradan harcayabilir). Durum böyle olursa, ne (a) toplam harcamalar, ne de (b) *enflasyon potansiyeli* bütçe açığından tesir görmeyeceklerdir. Fakat, vergi tediyesinde olduğu gibi "karşılıksız olduğu takdirde", bu borçlanma istihlâki veya yatırımı kısıtlıyacaktır. Aradaki fark, özel veya eyaletlerdeki sermaye terâkümünün, veya borçla karşılanan aile istihlâkinin federal harcamayı mümkün kılabilmek için azalmış olmasıdır.

Bu yer değişme sonucu şu veya bu sebeple arzu edilmez görünebilir; meselâ: kaynakların özel kullanmadan devlete geçmesi. Mamafih bu

6) Amerika Birleşik Devletlerinde Hazinesinin borç alma prosedürü diğer borç alanlarından değişiktir. Bu değişikliğin, enflasyon açısından pek fazla önemi yoktur. Hazine açık piyasaya, en kısa vadeli tahvillerini, hazine bonolarını, arz eder. Bankalar, arzu ettikleri takdirde, kredi kapasitelerini teşebbüslere fon arz etmek için kullanmak yerine bu tahvilleri satın almakta kullanırlar. Hazine dolaysız olarak merkez bankasına (Federal Rezerv) satmaz; sonuncusunun elinde bulunanlar açık piyasa muameleleri ile elde edilmiş olanlardır. Hazine şirketlerin ve fertlerin yaptığı gibi ticaret bankaları ile direkt olarak temas etmez.

borç alma metodu, devletin vergi gelirini aşan bir harcama seviyesini finanse etmesini mümkün kılan vasitalardan biridir. Hazinesin diğer özel borçlanmalarının yerini almak sureti ile borçlanması karışık yollardan enflasyonun yaratılmasına yardım eder.

1) *Vadesiz mevduatta (para) bir yükselme olmadığı* takdirde, bütçe açığı bir enflasyon kaynağı değildir. Ekonomi tam kapasitede çalışsa dahi bu sonuç geçerlidir (müteakip devrelerde daha fazla müstehlik veya teşebbüs harcamalarını kolaylaştırmak için yeni dolarlar ilâve edilmiştir).

2) Hazinesin borçlanması vâdesiz mevduat miktarını artırdığı takdirde, (a) ekonomi *tam kapasitede* çalışıyorsa, vâdesiz mevduatın artması ile karşılanan harcama ilk devrede fiyat seviyesini yükseltmeye eğilimli olacaktır. İktisadî durgunluk seviyesi yüksek iken — Amerika Birleşik Devletlerinde 1960'ın ilk aylarında olduğu gibi — yeni dolarlar belir dairesine girdikçe, önemli enflasyonist etkiler beklenemez. (c) Ekonomide fazla olmayan bir durgunluk olduğu takdirde, sonuçlar daha az kolaylıkla kestirilebilir. Bu, son senelerde Amerika Birleşik Devletlerinde meydana gelen durumdur.

Bazan devlet borçlanmasının özel borçlanma imkânlarının yerini almasının kapsamı hakkında tereddüt yoktur. Bir önemli değişken faktör, para otoritelerinin düşünülmüş kontrolü altındadır — yani Federal Rezerv'in bankaların kredi kapasitelerini tesbit etmesi. Merkez Bankası ticaret bankalarının kredi hacmini, görünür bir "kredi eksikliği" olmadan Hazineyi veya özel iktisadî faaliyetleri geliştirmeyecek şekilde, geniş sınırlar içinde arttırmak kuvvetine sahiptir. Fakat, para stokuna yapılan bu çeşit ilâvelerin sonraları tesirleri görülecektir.

Merkez bankası mâni olabilir veya müsaade edebilir. Burada enflasyon vetiresinin en önemli hakikati bulunmaktadır — Hazine açığı değil, açığı kapatmak için, eğer varsa, yaratılan para miktarı mühimdir.

BÜTÇE AÇIĞININ ENFLASYONSUZ KAPATILMASI :

Küçük veya büyük bir bütçe açığını enflasyonist olmayan usullerle kapatmak mümkündür. Bu metod umumiyetle bilinmektedir ve Hazinesin, başka maksatlarla, meselâ teşebbüslerde kullanılacak olan tasarrufları sermaye piyasasında ödünç almak sureti ile elde etmesini gerektirir.

Fakat merkez bankasının faaliyeti sonuç itibariyle aksi istikamette olmamalıdır — bu hususun daima hatırdâ tutulması gereklidir. Hazine gerekli faiz hadlerini ödeyerek enflasyonist olmayan usullerle ödünç alabilir. Bu hadler yüksek görünebilirler. O takdirde mesele, borcun tamamı veya bir kısmı tutarında verginin — meselâ 7 milyon dolar — gerekli faiz ödemesinden daha iyi veya kötü olup olmadığı meselesine irca edilir. Meselenin diğer veçhelerinin enflasyonla direkt ilgisi olmayan sonuçları vardır: meselâ tasarrufların devlet tarafından veya özel olarak kullanılması nisbî tesirliliği.

Enflasyona sebebiyet verecek derecede para yaratılması, şüphesiz ki, bütçenin denk geldiği zamanda da vukubulabilir.

Bir bütçe açığının enflasyonist olmayan yollardan kapatılabilmesi hususu, mutlaka bir açığın bu tarzda kapatılacağı sonucuna varmak için bir esas teşkil etmez. Miktar, malî müesseselere akan tasarruflara nisbetle o kadar fazla olabilir ki, pratik mülâhazalarla hükümet yetkilileri para yaratmanın alternatifi olan bu çeşit finansmana güvenemezler veya güvenmezler. Mazur görülebilir sebeplerden dolayı sermaye piyasalarındaki kısa vâdeli şartlar ilgililerin kolay metodu seçmeye olan eğilimlerini kuvvetlendirir. İki sebep not edilmelidir. Bunlar esasında sakınılabılır enflasyon anlamına gelen tercihleri açıklamaya yardım edebilirler : (1) Birincisi, genel kamu anlayışı seviyesinin (ve hattâ devlet ve özel teşebbüs yetkililerinininkiler de dâhil) alternatiflerin hakikî liyakatlerini değerlendirme platformu sağlayacak kadar yeterli olmayışıdır. (2) İkincisi ise kısa vâdeli tesirlerin uzun vâdeli tesirlerden çok değişik olabileceğidir; ve yakın gelecek en fazla dikkati çekmektedir. Sonuç olarak, bütçe açıkları para yaratılmasına sebebiyet verirler. Enflasyonun sebeplerinin en büyük kaynağıdır. Harcamanın kontrolü, böylece, esasında temel eleman olarak kalmaktadır.

“Maliyet itimi” kuvvetleri : İşçi sendikaları :

Enflasyonun bir sebebi olarak “Maliyet itimi” çözüm itibariyle kamu maliyesine kıyasla daha güç görünen meseleler arz etmektedir. Maliyet itiminin bazı veçheleri Amerikalı iktisatçıların henüz tatminkâr çözümler teklif edemedikleri meseleler doğurmaktadır.

Toplumun menfaatlerini korumak için ferdin değil, gruplar halinde birleşme hürriyetini sağlayan bir cemiyette, toplum bu hürriyetini — birlikte hareket etme fırsatını — kullanacaktır. Bazıları toplu ücret sözleş-

meleri yapabilmek ve saat başına eskisinden daha fazla ücret elde edebilmek için işçi sendikaları kurarlar. Çiftçiler, iş adamları, meslekî gruplar ve diğerleri de, birlikler halinde birleşirler. Belki şu veya bu şekilde hükümetin desteğini elde ederler. Amaçlarından biri kendilerine ödenen fiyatları yükseltmek ve böylece yüksek fiyatları tesirli kılmak için mal ve hizmet arzını eskisinden düşük tutmaktır.

İşçi sendikalarının bu istikametteki faaliyetleri sonucu yüksek ücret hadlerinin tesiri (insan-saat verimliliği eşit derecede artmadığı takdirde) maliyetlerde dolaysız bir artış olarak görülecektir. Maliyet itiminin bu veçhesi bana, bu geniş kategori içindeki diğerlerinden, bilhassa teşebbüslerinkinden etkili görünmektedir; çünkü, yalnız Amerika Birleşik Devletlerinde bile sonuncusu, piyasa kuvvetinin dağılması, rekabet ve gruplaşmalardaki zayıflıktan dolayı kontrol altındadır. Ücretler, maamafih, maliyetin en büyük elemanlarıdır. Verimlilikteki değişikliklerden oldukça müstakil olan kuvvetler sayesinde artabilirler.

Normal, tabii bir husus, serbest piyasada mümkün olabilenden daha yüksek bir fiyat elde etmek için teşkilatlanma yolu ile elde edilen etkiyi kullanmaktadır. Mamafih iktisadî analizin bize öğrettiği bir şey varsa — ve (dikkatle ifade edildiği gibi), “arz ve talep kanunu” doğru olmaktadır — bu, fiyat yükselince talep edilen miktarın azaldığıdır. Arz edilen miktar artarsa, bütün malların satılabilmesi için fiyatın düşmesi gereklidir. azen miktar fiyat değişikliğine nispetle daha az değişir (inelastik talep ve arz). Bazen miktar değişiklikleri fiyat değişikliklerine göre daha fazladır, vesaire. Esnekliklerin genel mahiyeti ile ilgilenmenin yeri burası değildir. Ancak, burada satın alınan hakikî mal ve hizmet miktarının — ve bunları istihsal eden emek miktarının — fiyat tarafından etkilendiği vakıasını açıklığa kavuşturmamız gerekir. Bu sonuç tüm olarak ekonominin hasılası veya herhangi hususî bir mal ve hizmet için geçerlidir.

İşçi sendikalarının (ve diğer grupların) eskisinden daha fazla ücret (veya fiyat) elde etmelerini mümkün kılan kuvvet aynı zamanda istihdam seviyesini düşürebilecek kuvvettir. Tekrar edersek, bu sonuç emeğin bütünü veya herhangi bir hususî tipi için geçerlidir. Mamafih, bu ilgi gerektiğinden daha az tanınmaktadır. İşçi sendikaları cereyanının dostları ve bizzat alâkalı olanlar bu bağıntıyı her zaman tanımayabilirler⁷. Tanıdıkları zaman da müdafaa ettikleri politikanın başkaları için

7) Yüksek ücret hadlerinin yüksek satın alma kudreti ve daha fazla emek talebi anlamına geldiği tartışması sık sık ortaya, bazen talep edilen

işsizlik anlamı taşıdığı kabul etmeye yanaşmazlar. Bu bağıntının yaygın ve evrensel bir şekilde görmemezlikten gelinmesi, anlayışlarda ve bilgilerde bir uçurum yaratmaktadır. Öğrenimlerinin fiyat ve miktar arasındaki bağıntıyı bilmelerini icap ettirdiği profesyonel iktisatçılar dahi, ücretler ve fiyat artışları ile istihdam seviyesi ve düşük istihdam arasındaki bağıntıyı ya tanıyamamakta ya da üzerinde durmamaktadırlar. Gelenekler, âdetler, ve günün fikirleri işsizliği ücret hadlerine bağlamayı icap ettirmemektedir. Halbuki bu bağıntı maliyet itimini meydana getiren kuvvetlerin neden bu kadar yaygaracı olduğunu izah etmektedir. Bunlar devletin maliye (ve para) politikaları ile çözümlenemezler.

Amerika Birleşik Devletleri, bundan dolayı, kısa vâdede iki şıklı bir güçlük karşısında bulunmaktadır. Esas itibariyle tam istihdam artan ücret ve fiyat seviyesi demektir. Böylece ücret hadlerindeki bir artış bu düşük istihdam problemini doğurur. Yüksek ücret seviyelerinde tam istihdamı gerçekleştirmek üzere, toplam talebi yeter derecede artırmak için daha fazla para enjekte edilecektir. İşçi sendikaları varlıklarının icap ettirdiği, sendika âzalarınca çok arzu edilir görünen vazifeyi yaparken, başkaları ve bütün ekonomi için güçlükler yaratacaklardır. Fiyat seviyesi istikrarındaki bir şey ile düşük istihdamdaki bir şeyin takas edilmesi zalim bir değiş tokuştur.

Nâhiâ açıklama :

Enflasyon problemi, şüphesiz ki, birbirine bağlı muhtelif kaynaklardan ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, maalesef, barış zamanlarında bile askerî masrafların yüksek olmasından doğmaktadır. Vergi nisbetlerinin yüksek olmasına rağmen, bütçe açıkları sık sık meydana gelirler. Bunlar, para yaratılmasından farklı olarak, hakikî tasarrufların borç alınmak suretiyle elde edilmesi ile kapatılmaz.

İkinci bir kuvvet bazı grupların; bilhassa, ücretleri insan-saat verimliliğinden daha hızlı arttırmak kuvvetine ve eğilimine sahip işçi sendikalarının varlığıdır.

bir "cevap" olarak çıkmaktadır. Hakikatler şüphesiz ki, değişik sonuçlara götürmektedir. Yüksek ücret ödeyenler, yüksek ücreti elde edenlerin kazandıkları kadar satın alma kudretini kayıp etmektedirler. Net bir artış değil, bir inikâs vuku bulmaktadır. Satın alma kudretindeki bir artış, malî politikaların bir neticesi olarak meydana gelebilen bir moneter faaliyetten ileri gelir.

Amerika Birleşik Devletleri gibi memleketlerde modern enflasyonun diğer bir kaynağı da kıtlık âfetini yenmekte gösterilen sabırsızlık olarak ifade edilebilir. Bir ilim olarak iktisat, dünyamızın, insan ihtiyaçlarının onları tatmin etmek için gerekli çabadan fazla olması anlamında bir kıtlık dünyası olduğu gerçeğinden başlar. Mamafih, durum istihsal kabiliyetinin yükseltilebileceğini isbatlamaktadır. Prodüktif kapasite az veya çok hızlı genişliyebilir. Hızlı gelişmeyi kim istemez? Prodüktif kapasiteyi genişletmek için gerekli olan şeylerden çoğu para harcanmasını gerektirdiğinden, daha hızlı olarak ileriye gitmek için daha fazla para gereklidir. Ve modern para kolaylıkla yaratılabilir. Böylece para yaratılması — hasıladaki reel bir artıştan daha hızlı bir şekilde — devam eder. Böylece cesaretle yapabileceğimiz şeylerden biri de arzuları kısıtlamak onları gerçekleştirme imkânlarının sınırları içinde tutmak ve ileri bırakmaktır.

Tercüme Eden : Asistan Bora OCAKÇIOĞLU
